

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА

ІСАЄВА Світлана Дмитрівна

УДК 37.013.8:316.772.4](73)

**КОМУНІКАТИВНА ПЕДАГОГІКА У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ
АМЕРИКАНСЬКОГО ВЧЕНОГО ТОМАСА ГОРДОНА (1918 – 2002 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Суми – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Лещенко Марія Петрівна,
Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, провідний науковий співробітник інформаційно-аналітичного відділу педагогічних інновацій.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
Локшина Олена Ігорівна,
Інститут педагогіки НАПН України, завідувач відділу порівняльної педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Листопад Олена Валеріївна,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, завідувач кафедри педагогіки.

Захист відбудеться «29» травня 2015 року о 9.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 55.053.01 у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87, ауд. 218.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (40002, м. Суми, вул. Роменська, 87).

Автореферат розіслано «28» квітня 2015 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. Г. Козлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. У сучасному світі спостерігається загострення проблем міждержавної взаємодії й порушення соціальної злагоди в умовах інтенсивного розвитку інтеграційних і глобалізаційних процесів. Для українських освітніх реалій сьогодні, як ніколи, актуальним є застосування таких педагогічних підходів, які уможливають розв'язання конфліктів у гуманістичному ключі, спрямовують учителів на демократичну толерантну взаємодію з учнями, орієнтують наставників на виявлення аутентичної поведінки, створення особливої атмосфери акцептації й довір'я. У цьому контексті комунікативна педагогіка американського вченого Томаса Гордона (*Thomas Gordon*), ефективність якої доведена на практиці, заслуговує на увагу. В Україні ідеї розвитку якісної освіти шляхом підвищення педагогічної майстерності вчителя, його соціальної компетентності відображено в положеннях Державної програми «Вчитель» (2011 р.), Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.), Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.). Водночас ще не досягнуто повноцінної реалізації концептуальних положень про підготовку вчителя до надання допомоги учням при розв'язанні проблемних ситуацій.

Соціальна значущість проблеми удосконалення педагогічної майстерності вчителя підсилюється наявними суперечностями: між демократичним розвитком системи педагогічної освіти в Україні і недостатнім розкриттям зарубіжного, зокрема американського, досвіду теорії та практики гуманістичних підходів до навчання й виховання; між потребою досліджувати шляхи розвитку комунікативних умінь педагогів та недостатністю інформації у вітчизняних науково-педагогічних джерелах про зарубіжний досвід ефективної підготовки вчителів до демократичного спілкування з учнями, представлений у працях американських вчених, зокрема в роботах Томаса Гордона; між нагальними потребами широкої педагогічної громадськості навчитися продуктивного розв'язання конфліктних ситуацій і відсутністю перекладених на українську мову праць Томаса Гордона, в яких охарактеризовано стратегії педагогічної взаємодії «без переможців і переможених».

На сучасному етапі розвитку України система освіти зазнає суттєвих змін, успішне впровадження яких залежить значною мірою від вивчення та врахування як вітчизняного, так і світового досвіду. Аналіз наукових джерел з теми дослідження засвідчує, що проблемі педагогічної майстерності вітчизняними науковцями приділяється належна увага, зокрема таким її аспектам, як: підходи до визначення поняття педагогічної майстерності (І. Зязюн, М. Лазарев, М. Лещенко, Л. Хомич та ін.); історія педагогічної майстерності (Є. Барбіна, Л. Король, О. Лавріненко та ін.); шляхи вдосконалення педагогічної майстерності, розвитку комунікативних умінь вчителів (Т. Іванова, М. Солдатенко, Н. Тарасевич та ін.). Процеси глобалізації освітнього простору, інтенсифікація взаємовпливів і взаємопроникнення педагогічних ідей з різних культур, а також важливість збагачення вітчизняної педагогіки здобутками гуманістичної думки зарубіжних вчених, актуалізують проведення біографічних досліджень, зокрема науковців американської школи гуманістичної педагогіки й психології, до якої належить Томас Гордон.

В українському науково-освітньому просторі результати вивчення досвіду підготовки вчителів у США представлено у роботах таких українських дослідників: Я. Бельмаз (підготовка викладачів вищої школи), І. Гушлевська (професійні функції вчителя), В. Дикань (рефлексивний підхід у підготовці майбутніх педагогів), В. Коваленко (педагогічні ідеї Дж. Дьюї), Т. Кошманова (педагогічна освіта в історичному аспекті), Н. Кравцова (педагогічна діяльність Дж. Дьюї), М. Лещенко (підготовка вчителя до естетичного виховання), Н. Мукан (професійний розвиток вчителів загальноосвітніх шкіл у системі неперервної освіти), Л. Рубан (педагогічна діяльність Дж. Холта), А. Сбруєва (професійно-орієнтована стратегія реформування освіти), Т. Чувакова (адаптація молодого вчителя до умов роботи).

Посилання на педагогічну спадщину та часткову інформацію про життєвий шлях Томаса Гордона знаходимо у працях таких зарубіжних вчених: американських – Л. Адамс (L. Adams), М. Адамс (M. Adams), К. Роджерс (C. Rogers), Е. Холл (E. Hall), Г. Хорнбі (G. Hornby), німецьких – Г. Реттер (H. Retter), польських – Б. Сліверські (B. Śliwerski). У працях українських науковців ідеї Томаса Гордона в контексті ефективної підготовки вчителів і батьків до демократичного спілкування не відображалися.

У результаті теоретичного аналізу літературних джерел і документів було встановлено, що освітня діяльність і педагогічна спадщина Томаса Гордона не були предметом окремого дисертаційного дослідження на вітчизняному науковому терені. Таким чином, соціальна й педагогічна актуальність проблеми, недостатній рівень наукової розробки питань, пов'язаних з професійною діяльністю та педагогічною спадщиною Томаса Гордона, відсутність дисертаційних досліджень в Україні з окресленого напрямку зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Комунікативна педагогіка у науковій спадщині американського вченого Томаса Гордона (1918–2002 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи відділу порівняльної професійної підготовки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України в межах комплексного дослідження «Компетентнісний підхід до підготовки педагогічного персоналу у зарубіжних країнах» (державний реєстраційний номер 0111U000189 (2011–2013 рр.)). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 10 від 23 травня 2011 року) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 27 вересня 2011 року).

Мета дослідження – з'ясувати особливості професійно-педагогічного становлення Томаса Гордона, концептуальні та методичні засади його комунікативної педагогіки, можливості застосування ідей американського вченого в українському освітньому просторі.

Відповідно до мети сформульовано такі **завдання дослідження**:

- 1) здійснити біографічне дослідження професійно-педагогічного становлення Томаса Гордона та висвітлити контекстуальні чинники розвитку його комунікативної педагогіки;

- 2) виявити концептуальні засади комунікативної педагогіки Томаса Гордона;
- 3) визначити методичні засади підготовки вчителів та батьків до ефективного спілкування у комунікативній педагогіці Томаса Гордона;
- 4) схарактеризувати механізми міжнародного поширення ідей Томаса Гордона на основі діяльності асоціації «Гордон Трейнінг Інтернешенел»;
- 5) окреслити перспективи застосування досліджуваних педагогічних ідей в українському освітньому просторі.

Об'єкт дослідження – наукова спадщина Томаса Гордона в контексті розвитку американської психолого-педагогічної науки.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні засади комунікативної педагогіки у науково-педагогічній спадщині Томаса Гордона.

Хронологічні межі дослідження охоплюють життєвий шлях Томаса Гордона й поширення його ідей у міжнародному освітньому просторі. *Нижньою хронологічною межею дослідження є 1918 рік – рік народження Томаса Гордона.* Для визначення особливостей поширення у світовому педагогічному просторі ідей комунікативної педагогіки Томаса Гордона після його смерті (2002 р.) і до сьогодні, хронологічні межі дисертаційного дослідження було розширено до 2014 року, тобто *верхньою хронологічною межею є 2014 рік.*

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять:

- сучасна філософія освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, П. Саух);
- методологія порівняльної педагогіки (Н. Абашкіна, В. Жуковський, О. Заболотна, О. Локшина, Г. Ніколаї, Л. Пуховська, А. Сбруєва);
- теорія і практика педагогічної майстерності (І. Зязюн, Т. Іванова, О. Лаврінченко, М. Солдатенко, О. Семенов);
- теорія становлення і розвитку освіти дорослих (В. Давидова, Т. Десятов, О. Листопад, О. Огієнко, Л. Сігаєва);
- теорія біографічного дослідження (Б. Год, Н. Дічек, М. Лещенко, Н. Побірченко, О. Сухомлинська).

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань на різних етапах наукового пошуку застосовувалися *теоретичні методи* дослідження: *біографічний метод* для визначення основних періодів життєдіяльності й професійно-педагогічного становлення Томаса Гордона; *метод історико-педагогічного аналізу* для встановлення хронології основних подій з життя Томаса Гордона; *метод причинно-наслідкового і ретроспективного аналізу* для з'ясування умов професійного розвитку Томаса Гордона і становлення його як педагога; *змістовий аналіз* педагогічної спадщини Томаса Гордона; *контент-аналіз* праць вітчизняних та зарубіжних дослідників; *аналіз, синтез, класифікація та узагальнення* ідей Томаса Гордона для з'ясування контекстуальних чинників ефективного спілкування; *системно-функціональний аналіз* теоретичних засад досліджуваних явищ; *теоретичне узагальнення* історичних фактів, подій, явищ, що сприяло виявленню особливостей громадської просвітницько-педагогічної діяльності Томаса Гордона в контексті розвитку комунікативної

педагогіки; *метод нарративного аналізу* для з'ясування сутності особистісної рефлексії Томаса Гордона та дослідників і продовжувачів його педагогічних ідей щодо подій, явищ і ситуацій в освітньому середовищі; *емпіричні методи*: он-лайн листування з віце-президентом асоціації «Гордон Трейнінг Інтернешенел» Мішель Адамс та членами асоціації; *метод нарративного інтерв'ювання* для вивчення сучасних напрямів діяльності асоціації «Гордон Трейнінг Інтернешенел»; *типологічний метод* для окреслення джерел і шляхів розвитку педагогічної майстерності вчителя, порівняльного аналізу для встановлення спільного і відмінного у підходах американського й українських вчених до навчання вчителів конструктивного спілкування; *метод термінологічного аналізу*, що забезпечив розкриття сутності досліджуваних педагогічних явищ за допомогою виявлення та уточнення значень і смислів основоположних понять; *метод наукової екстраполяції*, що дозволив визначити поширення ідей Томаса Гордона у світовому педагогічному просторі та з'ясувати можливості застосування його педагогічних ідей в українській теорії і практиці.

Джерельну базу дослідження становлять:

- законодавчо-нормативні документи в галузі освіти США, законодавчі акти України з питань освіти, Державна програма «Вчитель» (2011 р.), Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.), «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.» (2013 р.), Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.);

- доповіді керівників державних освітніх установ, громадських організацій про стан, тенденції і перспективи розвитку освіти в США: «Національний центр освітньої статистики», асоціація «Гордон Трейнінг Інтернешенел»;

- книги Томаса Гордона: «Ефективна підготовка батьків» («Parent Effectiveness Training»), «Ефективна підготовка вчителів» («Teacher Effectiveness Training»), «Ефективна підготовка лідерів» («Leader Effectiveness Training»), «Керівництво, зосереджене на групі: шлях розкриття творчої сили групи» («Group-centered leadership: a way of releasing the creative power of groups»), «Дисципліна, що спрацьовує: запровадження самодисципліни у дітей» («Discipline that works: promoting self-discipline in children») та ін.;

- статті Томаса Гордона: «Як діють «ефективні» батьки?» («What does the 'Effective parent' do?»), «Природа конфлікту» («The nature of conflict»), «Сила мови приймання» («The power of the language of acceptance»), «Як виявити приховані потреби» («How to uncover hidden needs») та ін.;

- твори представників американської гуманістичної психолого-педагогічної науки: Д. Ебі (J. Eby), С. Зем (S. Zehm), Д. Коттлер (J. Kottler), Е. Коттлер (E. Kottler), К. Роджерс (C. Rogers), Р. Стейкс (R. Stakes), Е. Холл (E. Hall), Г. Хорнбі (G. Hornby) та ін.;

- матеріали з сайту асоціації «Гордон Трейнінг Інтернешенел» («Gordon Training International»);

- електронні листи віце-президента асоціації «Гордон Трейнінг Інтернешенел» Мішель Адамс та членів асоціації.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* у вітчизняній педагогічній науці:

- здійснено біографічне дослідження професійно-педагогічного становлення Томаса Гордона та висвітлено контекстуальні чинники розвитку його комунікативної педагогіки: психолого-педагогічні гуманістичні течії; ідеї клієнт-центрованої терапії, гуманістичної психології й педагогіки Карла Роджерса; педагогіка прагматизму Джона Дьюї; розвиток гуманістичної психолого-педагогічної думки; результати проведених наукових досліджень; досвід практичної консультативної діяльності;

- виявлено концептуальні засади комунікативної педагогіки Томаса Гордона: реалізація демократичної педагогічної взаємодії на ідеях гуманістичної психології та клієнт-центрованої й групо-центрованої терапії; оволодіння педагогом уміннями спілкуватися з учнями на рівні професійного психолога; трактування якості стосунків між учителями й учнями як визначального чинника, що впливає на ефективність навчання незалежно від вікових особливостей учнів і специфіки навчального предмету;

- визначено методичні засади підготовки вчителів та батьків до ефективного спілкування у комунікативній педагогіці Томаса Гордона: педагогічні стратегії «мова приймання», «активне слухання», «комунікативні висловлювання», «безпрограшне розв'язання конфліктів», «змінення навколишнього середовища»; застосування тренінгів у підготовці вчителів і батьків до успішного спілкування; виявлення результативності навчання ефективної комунікації як прояву сформованості умінь створювати психологічно-комфортну атмосферу навчання й виховання; організація неперервного розвитку комунікативних компетентностей учителів і батьків;

- схарактеризовано механізми міжнародного поширення ідей Томаса Гордона на основі діяльності асоціації «Гордон Трейнінг Інтернешенел»: переклад і видання його праць різними мовами; розповсюдження інформації про Томаса Гордона і його науково-педагогічну спадщину за допомогою інформаційних комп'ютерних технологій на блогах, форумах, порталах, сайтах; стрімке поширення курсів навчання ефективного спілкування по всьому світі;

- окреслено перспективи застосування досліджуваних педагогічних ідей в українському освітньому просторі у таких напрямках, як мотиваційно-розвивальний, професійно-тренінговий, науково-методичний.

Уточнено зміст понять: «комунікативна педагогіка», «мова приймання», «активне слухання», «гуманістична педагогіка», «гуманістична психологія».

Подальшого розвитку набули теоретичні засади ефективного спілкування. У науковий обіг введено інформацію щодо нових персоналій – представників гуманістичної педагогіки та психології США, праці американських науковців у галузі комунікативної педагогіки, ефективної підготовки вчителів і батьків.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що фактичний матеріал та теоретичні висновки дисертаційної роботи, що стосуються професійно-педагогічного становлення Томаса Гордона, генези його ідей про комунікативну педагогіку і умови її розвитку, можливості застосування прогресивних поглядів Томаса Гордона в українському освітньому просторі можуть

бути використані в ході викладання дисциплін педагогічного циклу: «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Основи педагогічної майстерності», «Педагогічна творчість», «Порівняльна педагогіка», «Компаративний аналіз освітніх систем», «Педагогічна прогностика», при розробці програм спецкурсів і спецсемініарів. Прогностичний потенціал проведеного дослідження зумовлений можливістю використання його матеріалів і висновків для здійснення подальших наукових пошуків з історії зарубіжної педагогіки, при написанні рефератів, курсових, дипломних та магістерських робіт з педагогіки та історії педагогіки, при підготовці посібників для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, у процесі розвитку комунікативних компетентностей вчителів у системі неперервної педагогічної освіти. Окремі аспекти дисертаційної роботи можуть бути творчо використані в сучасних умовах реформування освіти в Україні. Матеріали дослідження стали основою навчально-методичного посібника «English for language competence and educational literacy», посібника «Комунікативна педагогіка Томаса Гордона», які доцільно застосовувати в ході аудиторної та самостійної роботи студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в Приватній школі «Чарівний світ» (довідка про впровадження № 23 від 17.09.2014); Відділі освіти Вишгородської районної державної адміністрації (довідка про впровадження № 07/71 від 07.10.2014); Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (довідка про впровадження № 016/345-1 від 03.11.2014); Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка (довідка про впровадження № 1982 від 03.11.2014).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційної роботи оприлюднено на *міжнародних науково-практичних конференціях* – «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень» (Київ, 2011), «Освіта і наука без кордонів – 2011» (Перемишль, Польща, 2011), «Розвиток особистості та професіоналізму фахівця в системі неперервної освіти в контексті викликів XXI ст.» (Чернівці, 2011), «Международное сотрудничество в образовании в условиях глобализации» (Алушта – Форос, 2012), «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору» (Київ, 2013), «Становлення сучасної науки – 2013» (Прага, Чехія, 2013); на *всеукраїнському науково-практичному семінарі* «Структура особистості обдарованої дитини у віковому вимірі» (Київ, 2010); на *науково-практичному семінарі* «Педагогічна компаративістика – 2014: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст» (Київ, 2014). Основні положення, результати й висновки дисертаційного дослідження обговорювалися та здобули позитивну оцінку на засіданнях відділу порівняльної професійної педагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 19 одноосібних працях: 1 навчально-методичний посібник, 1 посібник, 8 статей у наукових фахових виданнях, 6 публікацій у збірниках матеріалів наукових конференцій, 2 публікації у збірниках матеріалів науково-практичних семінарів, 1 стаття у науковому зарубіжному виданні.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (375 найменувань, з них 186 – іноземними мовами) і додатків (34 додатки на 139 сторінках). Загальний обсяг роботи – 362 сторінки (основний текст становить 185 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження; визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні межі, теоретико-методологічну основу; охарактеризовано методи дослідження, його джерельну базу; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено інформацію про апробацію, впровадження результатів дослідження, публікації за темою дисертаційного дослідження, визначено його структуру та обсяг.

У першому розділі **«Біографічне дослідження професійно-педагогічного становлення Томаса Гордона»** визначено хронологію основних подій життя Томаса Гордона, висвітлено контекстуальні чинники розвитку його комунікативної педагогіки.

На основі історико-педагогічного аналізу джерельної бази було визначено хронологію життя Томаса Гордона та виокремлено шість основних періодів його життєдіяльності: перший (1918–1935 рр.) – період дитинства і навчання у школі; другий (1935–1941 рр.) – період навчання в університетському коледжі і магістратурі; третій (1941–1949 рр.) – період служби в повітряних силах США і навчання в аспірантурі; четвертий (1949–1962 рр.) – період психолого-педагогічної діяльності; п'ятий (1962–1974 рр.) – період організації курсів ефективної підготовки батьків, вчителів, керівників та їх поширення по території США, і написання однойменних книг; шостий (1974–2014 рр.) – період міжнародного поширення ідей Томаса Гордона. В основу періодизації покладено вікові особливості, характер професійно-педагогічної діяльності та науково-педагогічної творчості Томаса Гордона.

Американський вчений народився 11 березня 1918 року, в містечку Парижі штату Іллінойс у сім'ї пастора і домогосподарки. Причинно-наслідковий аналіз фактів біографії науковця дозволив з'ясувати, що вже з дитинства він мав схильність до психолого-педагогічного оцінювання подій свого життя. Вирішальним чинником впливу на професійний вибір вченого мав набутий ним у школі досвід несприятливої психоемоційної атмосфери, яка була причиною низької успішності та хвороб учнів. Досвід конструктивних стосунків з вчителями Томас Гордон набув, перш за все, в умовах неформальної освіти. В результаті порівняння та узагальнення автобіографічних фактів з праць Томаса Гордона виявлено причини, що викликали у нього інтерес до психології під час навчання в університетському коледжі DePaul в Грінкаслі штату Індіана (1935–1939 рр.). Вирішальну роль у цьому процесі відіграв його викладач, у подальшому керівник магістерської роботи, Карл Роджерс – видатний американський психолог, засновник гуманістичної психології й педагогіки, особистісно орієнтованої психотерапії. Встановлено, що рушійною силою професійного розвитку Томаса Гордона під час його служби в повітряних силах США (1941–1945 рр.) та навчання в аспірантурі

Чиказького університету (1945–1949 рр.) стало набуття ним позитивного досвіду педагогічної діяльності у Рендольф Поле штату Техас, Недільній школі, Консультаційному центрі при Чиказькому університеті й стійке прагнення до самовдосконалення. Причинами, що змусили Томаса Гордона з часом відмовитися від викладацької діяльності були такі: бажання на практиці застосовувати комунікативні стратегії ефективного спілкування, творчо самореалізуватися, працюючи за власною системою консультування.

Аналіз, синтез та узагальнення фактів дозволили виявити механізми професійного переорієнтування Томаса Гордона з психотерапевта на педагога, який використовував психологічні знання для розвитку комунікативних компетентностей клієнтів. З'ясовано, що на початку 1960-х рр., аналізуючи результати власних досліджень під час роботи з підлітками, яких приводили до нього батьки або направляли школи, Томас Гордон встановив, що труднощі, які виникали при спілкуванні між батьками та дітьми, вчителями та учнями були проблемою людських стосунків, і мали стати предметом досліджень у галузі педагогіки, а не патопсихології. Вчений розробив для батьків спеціальний курс з педагогічною термінологією, оскільки хотів, щоб вони сприймали таку програму як навчальну. У 1962 р. в місті Пасадена штату Каліфорнія Томас Гордон провів своє перше заняття з групою, що нараховувала лише 17 осіб. Пізніше курс «Ефективна підготовка батьків» набув широкої популярності, кількість батьків, які хотіли набути комунікативних компетентностей, різко зростала, що спонукало Томаса Гордона розпочати підготовку інструкторів для проведення занять у різних штатах США. На початку 1970 р. книга Томаса Гордона «Ефективна підготовка батьків» надійшла у продаж і стала бестселером. Організація підготовки батьків через систему створених по всій території США курсів надала їй статусу національного руху, що об'єднував дорослих, які навчалися будувати конструктивні стосунки з дітьми на засадах демократичності, толерантності й довіри. Курси ефективної підготовки батьків спонсорувалися приватними інституціями та громадськими організаціями з метою надання допомоги батькам дітей з особливими потребами, батькам-одинакам, батькам дітей, які навчалися в американських школах за межами країни. Виявлено, що потреба в аналогічному курсі для педагогів стала поштовхом до розробки курсу «Ефективна підготовка вчителів» та навчання інструкторів викладанню цього курсу. У 1974 р. Томас Гордон у співавторстві з Ноелем Берчем, написав посібник «Ефективна підготовка вчителів», який також став бестселером і був перекладений 20-ма мовами. Курс «Ефективна підготовка вчителів» викладався в державних і приватних загальноосвітніх закладах та в університетах США, що стимулювало поширення ідей комунікативної педагогіки. Співпраця з учителями стала поштовхом до розробки інших спеціальних навчальних програм. Теорія ефективних людських взаємовідношень була покладена Томасом Гордоном в основу нових курсів для управлінців навчальних закладів та різних підприємств (культурно-просвітницьких, медичних, промислових, торгівельних та ін.).

З'ясовано, що Томас Гордон був публічною людиною, яка прагнула покращити якість міжособистісного спілкування не лише заради благополуччя в окремих професійних групах, а заради миру на землі. Намагаючись посприяти

збереженню миру на планеті загалом, науковець розробив програму одноденного навчання розв'язування конфліктів і реалізовував її безкоштовно. 1996 рік став посправжньому знаменним для Томаса Гордона. Австралійські інструктори курсу «Ефективна підготовка батьків» з Тасманії подали його кандидатуру на Нобелівську премію миру. Протягом останніх років життя та діяльності Томаса Гордона курси «Ефективна підготовка батьків», «Ефективна підготовка вчителів», «Ефективна підготовка лідерів» та інші програми викладалися в 51 країні, на них навчалось понад одного мільйона чоловік. На початок 2000 року було реалізовано понад чотирьох мільйонів екземплярів його книг. Розвиток справи Томаса Гордона продовжується і після його смерті у 2002 році, завдяки діяльності асоціації «Гордон Трейнінг Інтернешенел». На основі узагальнення результатів біографічного дослідження встановлено, що самореалізація Томаса Гордона відбувалася шляхом розвитку його професійних здібностей і набуття педагогічного досвіду в ході консультування, організації й проведення курсів з підготовки до ефективної комунікації батьків, учителів, керівників, поширення ідей комунікативної педагогіки в усьому світі. Особливість внеску американського науковця в розвиток гуманістичної психології й педагогіки полягає в обґрунтуванні ідей комунікативної педагогіки – науки про систему навчання ефективного спілкування. Особливої уваги заслуговує вплив ідей комунікативної педагогіки Томаса Гордона на підготовку вчителів, який виявився у зміні ролі вчителя від авторитарної до демократичної як на рівні теоретичної, так і практичної підготовки. Ідеї комунікативної педагогіки Томаса Гордона вплинули на спрямованість і зміст педагогічної освіти США в контексті обґрунтування доцільності психолого-педагогічної підготовки вчителів, а саме розвитку комунікативної компетентності, здатності до реалізації педагогічного консультування.

Узагальнення подій біографії Томаса Гордона на загальному тлі історії США ХХ ст. дозволило встановити контекстуальні чинники розвитку його творчої спадщини – комунікативної педагогіки: ідеї клієнт-центрованої терапії, гуманістичної психології й педагогіки Карла Роджерса; розроблений Джоном Дьюї поетапний план вирішення проблемних ситуацій; власний досвід практичної консультативної діяльності, що базувалась на комплексних психотерапевтичних, психологічних та педагогічних засадах; особливості культури американської школи. У центрі педагогічної системи вченого знаходиться передача почуттів від людини до людини, через що її іноді називають моделлю почуттєвої комунікації Томаса Гордона.

У другому розділі «**Теоретичні та методичні засади комунікативної педагогіки Томаса Гордона**» виявлено концептуальні засади комунікативної педагогіки Томаса Гордона; визначено методичні засади підготовки вчителів до ефективного спілкування з учнями та підготовки батьків до ефективного спілкування з дітьми як передумови конструктивної взаємодії вчителів з учнями.

В основу аналізу концептуальних засад комунікативної педагогіки Томаса Гордона покладено його книги «Ефективна підготовка вчителів», «Ефективна підготовка батьків» та наукові статті. У результаті аналізу встановлено, що комунікативна педагогіка американського вченого ґрунтується на засадах

гуманістичної психології та клієнт-центрованої і групо-центрованої терапії, які уможливають реалізацію принципів демократичної педагогічної взаємодії. Визначальним положенням концепції підготовки вчителя на засадах гуманістичної психології та клієнт-центрованої й групо-центрованої терапії є констатація того, що педагог повинен оволодіти вміннями спілкуватися з учнями на рівні професійного психолога. Томас Гордон підкреслював, що визначальним чинником, котрий впливає на ефективність навчання, є якість взаємовідносин між вчителями і учнями. Вчений сформулював такі засадничі вимоги до особистості педагога, які лежать в основі його конструктивних стосунків з учнями: 1) бути аутентичним; 2) відкрито виражати свої почуття; 3) мати право на власну позицію у виховному процесі; 4) виражати незгоду з поведінкою учня; 5) відмовитися від погроз у разі невиконання учнем його волі й наказів; 6) надавати можливість учням вибору власних цінностей; 7) ділитися своїми культурними цінностями, але не нав'язувати їх; 8) надавати учням можливість самореалізації й саморозвитку.

Охарактеризовано причини неспроможності вчителя конструктивно спілкуватися з учнями, визначені Томасом Гордоном: недостатнє розуміння специфіки проблеми, що виникла; традиційні способи бесіди з учнями, а саме: застосування мови неприймання; недоречне схвалення у момент незадоволення учня самим собою; похвала одного учня як протиставлення його іншим. До дванадцяти бар'єрів, що заважають успішній комунікації між вчителем та учнями, і виявляються у ході застосування мови неприймання, науковцем віднесено: 1) наказ, розпорядження, команда; 2) попередження, загроза; 3) нотації, наставляння, повчання; 4) порада, підказка, пропозиція допомоги; 5) повчання, приклади з особистого життя, апеляція до здорового глузду; 6) засудження, критика, незгода; 7) глузування, висміювання; 8) спроба роз'яснення, висновок; 9) похвала, згода, виставляння позитивних оцінок; 10) співчуття, розрада, підтримка; 11) розпитування, з'ясування ситуації, допит, перехресний допит; 12) сарказм, гумор, жарт.

У результаті змістового аналізу педагогічної спадщини Томаса Гордона виявлено, що обґрунтування вченим стратегії безпрограшного розв'язання конфліктів є практичною рекомендацією вчителям щодо забезпечення ефективної комунікації з учнями. Кожна спільнота для успішного функціонування потребує встановлення певних прав і моделей поведінки. Якщо всі учасники спільноти беруть активну участь у виробленні і визначенні своїх прав і обов'язків, а також слідкують за їх дотриманням, то здійснюється попередження виникнення конфліктних ситуацій, взаємних непорозумінь і образ. Таким чином, концептуальні засади комунікативної педагогіки Томаса Гордона визначають принципи інтерактивних симетричних стосунків без переможців і переможених між всіма суб'єктами навчально-виховного процесу: вчителями-учнями, вчителями-батьками учнів, вчителями-іншими працівниками школи, вчителями-адміністрацією. Системно-функціональний аналіз творчої спадщини американського вченого дозволив з'ясувати, що методичні засади ефективної підготовки вчителів до реалізації конструктивного спілкування з учнями визначають структуру відповідної організаційно-методичної системи, що складається з таких основних компонентів:

цільовий, мотиваційний, змістовий, операційно-тренінговий, результативний та прогностично-перспективний. Цільовий компонент полягає у розвитку комунікативних компетентностей учителів, що досягається шляхом реалізації таких завдань: навчитися правильно розмовляти з учнями; набути навички активного й пасивного слухання; сформувати вміння конструктивно розв'язувати конфлікти, оволодіти способами збільшення продуктивного часу педагогічної взаємодії для активізації навчання і творчого розвитку учнів. Мотиваційний компонент системи поєднує негативні (відсутність радості і задоволення від професійної діяльності, прояв ворожнечі з боку учнів до вчителя) і позитивні (розуміння вчителями того, що навчання будь-якого предмету можна перетворити на цікавий і захоплюючий навчальний процес за умови, що вчитель володіє комунікативними вміннями) чинники, які стимулюють виникнення у вчителів намірів до удосконалення комунікативних компетентностей.

Контент-аналіз змістового компоненту дозволив виокремити декілька стратегій, що становлять ефективну альтернативу перешкодам на шляху реалізації позитивних стосунків між вчителем і учнями: 1) мова приймання (мова схвалення + пасивне слухання), 2) активне слухання, 3) комунікативні висловлювання (я-повідомлення, ти-повідомлення), 4) безпрограшне розв'язання конфліктів, 5) змінення навколишнього середовища. Встановлено, що стратегії педагогічного спілкування узгоджують зміст та види навчальної діяльності, і окреслюють шляхи передачі, опрацювання й обміну навчальною інформацією. Виявлено, що дієвим чинником встановлення позитивних взаємовідношень між вчителями і учнями у педагогічній системі Гордона є *стратегія мови приймання*, що полягає у прийнятті людини такою, якою вона є; підборі конструктивних слів під час спілкування; проведенні терапевтичних бесід. Охарактеризовано *стратегію активного слухання* як виявлену в ході розмови зворотну реакцію вчителя на проблему учня, спрямовану на уникання комунікаційних блоkad, що включає такі чотири елементи: безсловесна концентрація уваги на співрозмовнику за допомогою експресії поглядом, мімікою і жестом; застосування підтримуючих, заохочувальних до подальшої розмови простих вербальних форм («так-так», «розумію» тощо); пасивне слухання як виявлення акцептації проблеми (приймання реальної ситуації, що викликала проблему); віддзеркалення проблеми (уважне повторення вчителем фраз висловлених учнем для підтвердження правильного розуміння того, що почуто). Показано, що конструктивна й дієва *стратегія комунікативних висловлювань* поєднує такі компоненти: усвідомлення різниці між ти-повідомленням і я-повідомленням; розуміння хибності ти-повідомлень; усвідомлення ефективності я-повідомлення; складання я-повідомлення; зміна змісту і способів відправки я-повідомлення; розуміння причин появи внутрішніх негативних емоцій; демонстрування різних поведінкових стилів; усвідомлення ризику використання я-повідомлень; розуміння можливих наслідків застосування я-повідомлень. Узагальнення досвіду американського науковця дозволяє пересвідчитися, що успішно запобігати неприйнятній поведінці учнів допомагає застосування *стратегії змінення навколишнього середовища*, яка передбачає вісім варіантів можливої зміни навчального довкілля: збагачення, збіднення, обмеження,

розширення, реорганізація, спрощення, систематизація, перспективне планування середовища. *Стратегія безпрограшного розв'язання конфліктів*, розроблена та застосована Томасом Гордоном, складається з шести кроків: 1) розпізнання і визначення конфлікту; 2) пошук можливих розв'язань конфлікту; 3) критична оцінка проектів розв'язання; 4) вибір найкращого розв'язання; 5) опрацювання способів упровадження в життя визначеного розв'язання; 6) контроль за результатами виконаних дій. Установлено, що схарактеризовані вище педагогічні стратегії доповнюють одна одну і є функціонально пов'язаними. На основі функціонального аналізу стратегій підготовки вчителів до ефективної педагогічної взаємодії встановлено їх практичну спрямованість, що знайшло відображення в операційно-тренінговому компоненті. Формування комунікативних компетентностей здійснювалося в ході тренінгів, що включали інтерактивні лекції, аналіз і моделювання ситуацій педагогічної взаємодії, ділові й рольові ігри, застосування біографічних й автобіографічних досліджень, методів стимулювання творчого мислення, зокрема метод мозкового штурму. Результативний компонент виявляється у сформованості в учителів умінь створювати психологічно комфортну атмосферу навчання, що сприяє розвитку всіх суб'єктів навчально-виховного процесу. На основі теоретичного опрацювання науково-педагогічних праць Томаса Гордона з'ясовано, що наголошуючи на високій результативності курсів, учений націлював на подальшу систематичну роботу з удосконалення комунікативних компетентностей, надав слушні рекомендації. Це дало підстави виокремити перспективно-прогностичний компонент, що відображає доцільність неперервного розвитку комунікативних компетентностей учителів і включає положення щодо подальших дій педагогів після закінчення курсу ефективної підготовки. Методичні засади навчання батьків ефективного спілкування з дітьми ґрунтуються на концептуальних засадах типологічно споріднених підготовці вчителів. Важливу увагу американський вчений приділяв вивченню причин педагогічних невдач та поразок батьків (консерватизм; відсутність емпатії, акцептації, толерантності; неправильні методи й форми навчання батьків новим підходам до виховання); формуванню у батьків комунікативних умінь аналогічних до тих, якими користуються професійні консультанти (мова схвалення, демонстративність акцептації, невтручання у справи дітей, пасивне слухання, активне слухання, комунікативні висловлювання); навчання безпрограшного розв'язання конфліктів; мотивації батьків до удосконалення комунікативних умінь упродовж життя.

Результативність розроблених Томасом Гордоном методичних засад підготовки вчителів і батьків перевірена й доведена на практиці. За даними асоціації «Гордон Трейнінг Інтернешенел» сотні тисяч вчителів і батьків успішно навчалися на курсах і оволоділи майстерністю ефективного спілкування.

У третьому розділі **«Поширення ідей Томаса Гордона у світовому педагогічному просторі»** схарактеризовано механізми міжнародного поширення ідей Томаса Гордона на основі діяльності асоціації «Гордон Трейнінг Інтернешенел», окреслено перспективи застосування досліджуваних педагогічних ідей в українському освітньому просторі.

На основі аналізу отриманих даних й узагальнення результатів дослідження виявлено, що діяльність асоціації «Гордон Трейнінг Інтернешенел», яка базується на засадах американської наукової школи гуманістичної психології і педагогіки, сприяла впровадженню курсів навчання конструктивної комунікації у різних країнах, перекладу й публікації книг, а також поширенню всеохоплюючої миротворчої діяльності, що ґрунтується на ідеях Томаса Гордона. Спадщина американського вченого викликає величезний інтерес світового педагогічного товариства і стала доступною у різних країнах завдяки поширенню інформації про Томаса Гордона і його твори за допомогою інформаційних комп'ютерних технологій на блогах, форумах, порталах, сайтах, присвячених проблемам реалізації альтернативних методів комунікації. Завдяки впровадженню ІКТ створено віртуальний педагогічний простір обміну досвідом і думками між батьками, вчителями і керівниками, усіма людьми, яких цікавлять ідеї Томаса Гордона. Філії асоціації працюють у 43-х країнах. Президентом і головним виконавчим директором «Гордон Трейнінг Інтернешенел» є Лінда Адамс, вдова Томаса Гордона, яскравий представник гуманістичної психології й педагогіки. Виявлено, що навчання ефективного спілкування набуло транснаціонального характеру. У ході дослідження було встановлено, що книги Томаса Гордона видані понад тридцятьма мовами. Оскільки переклад книг Томаса Гордона на інші мови не припиняється, підтверджується той факт, що ідеї вченого продовжують широко розповсюджуватися і користуються популярністю в багатьох країнах світу. Застосовуючи метод причинно-наслідкового і ретроспективного аналізу та метод нарративного інтерв'ювання з'ясовано, що асоціація «Гордон Трейнінг Інтернешенел» працює за п'ятьма основними навчальними програмами: 1) програма для батьків (*Parent Programs*); 2) програма для вчителів (*School Program*); 3) програма проведення семінарських занять (*Workplace Programs*); 4) програма для особистого розвитку (*Personal Development Program*); 5) програма для молоді (*Youth Program*). Таким чином, аналіз діяльності асоціації «Гордон Трейнінг Інтернешенел» показав, що творча спадщина американського вченого являє собою усталену теоретично та методично обґрунтовану систему навчання конструктивних стосунків, яка дає позитивні результати протягом багатьох десятиліть.

Проведений аналіз поширення ідей комунікативної педагогіки і педагогічної спадщини Томаса Гордона у міжнародному освітньому просторі й дослідження освітніх процесів в Україні дозволили виокремити передумови поширення його ідей у вітчизняній педагогічній реальності, а саме: загострення процесів конфліктного протистояння на різних рівнях сучасного соціуму актуалізували ідеї комунікативної педагогіки стосовно підвищення ефективності міжособистісного спілкування; зростають вимоги української громадськості до створення сприятливих умов для ефективного спілкування між людьми (батьками і дітьми, вчителями і учнями, керівниками і підлеглими і т.п.) незалежно від їх характеру, здібностей, зовнішньої привабливості, фізичного здоров'я, матеріального статку і соціального статусу; потребують подальшого розвитку теорія і практика педагогічної майстерності вчителя в контексті якісного покращання комунікативних компетентностей майбутніх і працюючих учителів.

На основі порівняльного аналізу ідей комунікативної педагогіки в творах Томаса Гордона і концептуальних засад підготовки вчителів у працях вітчизняних учених, представників української школи педагогічної майстерності, засновником якої є Іван Зязюн, у їх змісті виявлено типологічно споріднені компоненти системного забезпечення ефективного спілкування: предмет дослідження – педагогічна взаємодія; мета і прогнозований результат – ефективна педагогічна взаємодія; доцільність інтеграції психологічних й педагогічних знань в ході спілкування з учнями й колегами; визначення демократичного спілкування як найбільш бажаного в порівнянні до авторитарного й ліберального; обґрунтування можливості виникнення й необхідності розв'язання конфліктних ситуацій. Водночас типологічний аналіз показав, що історичні, соціально-політичні й суб'єктивні особливості творення систем комунікативної педагогіки й педагогічної майстерності зумовили наявність відмінностей, котрі увиразнюються в характері трактування й формування педагогічної взаємодії. Якщо Томас Гордон розглядав її з позиції досягнення консенсусу між учасниками комунікації для створення можливостей подальшої творчої навчальної співпраці, то Іван Зязюн концентрував увагу на особистості вчителя, його творчій активності. Система підготовки до ефективної педагогічної взаємодії Івана Зязюна стосувалася, перш за все, майбутніх і працюючих викладачів вищих навчальних закладів, вчителів загальноосвітніх шкіл, вихователів дошкільних закладів, тобто мала чітку професійну спрямованість, а система Томаса Гордона спрямована на підготовку батьків, вчителів, менеджерів, широкої громадськості. Тоді як вітчизняна школа педагогічної майстерності значну увагу відводила теоретичному обґрунтуванню необхідності реалізації гуманістично-демократичного спілкування, Томас Гордон сконцентрувався на розробці тренінгових програм з підготовки батьків, вчителів, менеджерів. Відмінність у підходах до аналізу педагогічної взаємодії полягає в тому, що Томас Гордон приділяв значну увагу дослідженню бар'єрів і перешкод на шляху спілкування, вивченню негативних наслідків недосконалої педагогічної взаємодії і на протипагу їм пропонував стратегії ефективної комунікації, тоді як Іван Зязюн створював ідеальний образ педагогічної взаємодії, який мав стати взірцем для наслідування.

На основі отриманих результатів дослідження й застосування методу наукової екстраполяції розроблено рекомендації щодо поширення ідей комунікативної педагогіки Томаса Гордона на різних рівнях формальної й неформальної педагогічної освіти у вітчизняному соціумі, зокрема, вважаємо за потрібне: оновити зміст педагогічної освіти шляхом інтеграції психологічного й педагогічного знання, актуалізувавши проблему розвитку комунікативної компетентності вчителя; поглибити зміст педагогічних дисциплін (історії педагогіки, дидактики, теорії виховання, педагогічної майстерності) ідеями гуманістичної психології й педагогіки, концепціями й стратегіями конструктивної педагогічної взаємодії; забезпечити процеси неперервного розвитку комунікативних компетентностей педагогічних працівників на основі створення постійно діючих курсів у системі післядипломної освіти, реалізуючи при цьому програми контактного й дистанційного навчання; організувати тренінги для керівників, учителів, співробітників навчальних закладів, в ході яких вони оволодіватимуть стратегіями

конструктивної комунікації з метою створення психологічно сприятливої атмосфери навчання; доцільно розробити курси ефективної міжособистісної взаємодії для учнів різного шкільного віку й упровадити їх у педагогічну практику навчальних закладів для розвитку комунікативних компетентностей школярів; сприяти розвитку неформальної педагогічної освіти батьків, широкої громадськості, поширюючи ідеї комунікативної педагогіки Томаса Гордона; перекласти книжки Томаса Гордона, його послідовників, зокрема Лінди Адамс, українською мовою й зробити їх доступними для якомога більшої кількості читачів. Отже, на основі проведеного дослідження, вважаємо за необхідне поширювати й упроваджувати ідеї комунікативної педагогіки Томаса Гордона в українські освітні реалії.

Розкриття ідей комунікативної педагогіки американського вченого Томаса Гордона і визначення можливості застосування його прогресивних поглядів в українському освітньому просторі, надали можливість зробити такі **висновки**:

1. Здійснено біографічне дослідження професійно-педагогічного становлення Томаса Гордона, що дозволило встановити шість періодів його життєдіяльності на основі аналізу вікових особливостей, характеру професійно-педагогічної діяльності та науково-педагогічної творчості: перший (1918–1935 рр.) – період дитинства і навчання у школі; другий (1935–1941 рр.) – період навчання в університетському коледжі і магістратурі; третій (1941–1949 рр.) – період служби в повітряних силах США і навчання в аспірантурі; четвертий (1949–1962 рр.) – період психолого-педагогічної діяльності; п'ятий (1962–1974 рр.) – період організації курсів ефективної підготовки батьків, вчителів, керівників та їх поширення по території США, і написання однойменних книг; шостий (1974–2014 рр.) – період міжнародного поширення ідей Томаса Гордона. Біографічне дослідження показало, що упродовж всього життя Томас Гордон виявляв схильність до педагогічної діяльності, а саме: здатність спостерігати, відчувати, вчитися і спонукати людей до конструктивної взаємодії.

Томас Гордон став творцем комунікативної педагогіки – галузі педагогічної науки, що обґрунтовує доцільність встановлення взаємно симетричних міжособистісних стосунків без «переможців» і «переможених» у трьох сферах педагогічної взаємодії: батьки-діти; вчителі-учні; керівники-підлеглі працівники, і характеризує концептуальні й методичні засади ефективного навчання стратегій демократичної комунікації та подолання перешкод успішного спілкування. Висвітлено контекстуальні чинники розвитку комунікативної педагогіки: психолого-педагогічні гуманістичні течії; ідеї клієнт-центрованої терапії, гуманістичної психології й педагогіки Карла Роджерса; педагогіка прагматизму Джона Дьюї; результати проведених наукових досліджень; досвід практичної консультативної діяльності, що поєднувала психотерапію, психологію і педагогіку.

2. Виявлено концептуальні засади комунікативної педагогіки Томаса Гордона. Встановлено, що вона спрямована на реалізацію ефективного навчання стратегій демократичної комунікації та подолання перешкод успішного спілкування. До концептуальних засад педагогічної системи американського науковця належать такі положення: реалізація демократичної педагогічної взаємодії ґрунтується на ідеях гуманістичної психології та клієнт-центрованої і групо-центрованої терапії;

педагог повинен оволодіти вміннями спілкуватися з учнями на рівні професійного психолога, що уможливорює гуманізацію навчально-виховного процесу; визначальним чинником, який впливає на ефективність навчання є якість стосунків між учителями і учнями незалежно від вікових особливостей і специфіки навчального предмету; до визначальних якостей комунікативно компетентного педагога належать такі: автентичність; наявність власної позиції у виховному процесі; здатність виразити незгоду з поведінкою вихованця; відмова від погроз; надання вихованцям можливості власного вибору цінностей.

3. Визначено методичні засади підготовки вчителів та батьків до ефективного спілкування у комунікативній педагогіці Томаса Гордона, що включають такі положення: розвиток комунікативних компетентностей учителів і батьків передбачає формування умінь на практиці реалізувати засади демократичного спілкування; педагогічні стратегії «мова приймання», «активне слухання», «комунікативні висловлювання», «безпрограшне розв'язання конфліктів», «змінення навколишнього середовища» становлять ефективну альтернативу перешкодам на шляху реалізації позитивних стосунків між вчителем і учнями, батьками й дітьми; тренінги (до складу яких входять інтерактивні лекції, аналіз й моделювання ситуацій педагогічної взаємодії, ділові й рольові ігри, застосування біографічних й автобіографічних досліджень) є ефективною формою підготовки вчителів і батьків до успішного спілкування; результативність навчання ефективної комунікації виявляється у сформованості умінь створювати психологічно-комфортну атмосферу навчання і виховання, що сприяє розвитку всіх суб'єктів педагогічного процесу; комунікативні компетентності вчителів і батьків потребують неперервного розвитку.

4. Проаналізовано міжнародне поширення ідей Томаса Гордона на основі діяльності асоціації «Гордон Трейнінг Інтернешенел». Встановлено механізми, за допомогою яких відбувалося поширення ідей американського науковця у міжнародному освітньому просторі: переклад і видання його праць різними мовами; актуалізація ідей комунікативної педагогіки як дієвого засобу стабілізації міжособистісних стосунків в умовах конфліктного соціуму; поширення інформації про Томаса Гордона і його спадщину за допомогою інформаційних комп'ютерних технологій на блогах, форумах, порталах, сайтах, присвячених проблемам реалізації альтернативних методів комунікації, урізноманітнення альтернативних підходів до педагогічної взаємодії, збагачення теорії й практики самоосвітніх процесів. Встановлено, що діяльність асоціації набула транснаціонального освітнього характеру у зв'язку зі стрімким ростом курсів навчання ефективного спілкування по всьому світу.

5. Окреслено перспективи застосування досліджуваних педагогічних ідей в українському освітньому просторі на підставі здійсненого компаративно-педагогічного дослідження. Розроблено рекомендації щодо їх упровадження. Визначено напрями можливого застосування ідей комунікативної педагогіки Томаса Гордона: *мотиваційно-розвивальний* – переклад й поширення праць Томаса Гордона, його послідовників, а також оприлюднення результатів психолого-педагогічних досліджень з проблем ефективної комунікації серед широкої громадськості для

покращання стану соціальної взаємодії; *професійно-тренінговий* – підготовка кадрів для проведення тренінгів з розвитку комунікативної компетентності вчителів, викладачів, педагогів, батьків, керівників для створення позитивної навчально-виховної атмосфери в закладах освіти; *науково-методичний* – розробка й упровадження практично-орієнтованих курсів з комунікативної компетентності до змісту освіти різних рівнів, видів і професійних галузей: загальної середньої, вищої й післядипломної; формальної й неформальної; педагогічної, медичної, юридичної, інженерної та інших виробничих сфер для підготовки фахівців, які на практиці здатні реалізувати стратегії ефективного спілкування.

Для сприяння успішному розвитку вітчизняного педагогічного простору подальшого дослідження потребують ідеї гуманістичної психології й педагогіки прогресивних діячів різних країн світу, а також можливості їх використання в сучасних українських реаліях.

Основні наукові результати висвітлено в таких працях автора:

Посібники

1. Ісаєва С. Комунікативна педагогіка Томаса Гордона : посібник / С. Ісаєва. – Київ : ПП «Сердюк В.Л.». – 2014. – 164 с.

Навчально-методичні посібники

2. Ісаєва С. English for language competence and educational literacy : навч.-метод. посібник з англ. мови для студентів, магістрантів та аспірантів пед. спеціальностей / С. Ісаєва. – Київ : ТОВ «ПанТот». – 2013. – 136 с.

Статті у наукових фахових виданнях

3. Ісаєва С. Ідеї Томаса Гордона про доцільність природовідповідного спілкування батьків з дітьми / С. Ісаєва // Науковий вісник Чернівецького університету. – Серія : Педагогіка та психологія. – 2011. – Вип. 566. – С. 62–69.

4. Ісаєва С. Комунікативна педагогіка для батьків: концепція Томаса Гордона / С. Ісаєва // Освіта Донбасу. – 2011. – № 6 (149). – С. 33–37.

5. Ісаєва С. Методика позитивної акцептації Томаса Гордона / С. Ісаєва // Обрії. – 2012. – № 1 (34). – С. 84–86.

6. Ісаєва С. Шляхи забезпечення ефективної комунікації між вчителем та учнями за Томасом Гордоном / С. Ісаєва // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 14. – С. 193–198.

7. Ісаєва С. Активне слухання як метод ефективної комунікації між вчителями та учнями за Томасом Гордоном / С. Ісаєва // Наукові записки. – Серія : педагогічні та історичні науки. – 2012. – Вип. СІ (101). – С. 137–143.

8. Ісаєва С. Рекомендації Томаса Гордона щодо гармонізації діяльності вчителя у школі / С. Ісаєва // Молодь і ринок. – 2013. – № 6 (101). – С. 160–164.

9. Ісаєва С. Модель Гордона як невід’ємна складова всіх навчальних програм асоціації «Гордон тренінг інтернешенел» / С. Ісаєва // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Серія : Педагогіка і психологія. – 2014. – Вип. 45, Ч. 2. – С. 109–115.

10. Ісаєва С. Професійна я-концепція вчителя в ретроспективі творчої спадщини Томаса Гордона (1918–2002) / С. Ісаєва // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 8 (42). – С. 77–85.

Статті у наукових зарубіжних виданнях

11. Isaieva S. Relevance of Thomas Gordon ideas concerning communication between parents and children in the family nowadays / S. Isaieva // Rodzina w obliczu współczesnych wyzwań cywilizacyjnych [pod redakcją Heleny Marzec, Katarzyny Szymczyk]. – Т. II. – Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Piotrków Trybunalski. – 2013. – С. 411–419.

Публікації у збірниках матеріалів наукових конференцій

12. Ісаєва С. Метод активного слухання Томаса Гордона / С. Ісаєва // Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень : мат-ли XIII Міжн. наук. конф-ції молодих науковців (14–15 квітня 2011 р.). – Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – 2011. – С. 23–24.

13. Ісаєва С. Томас Гордон про «безпрограшний» метод розв'язання конфліктів / С. Ісаєва // Освіта і наука без кордонів : мат-ли VII Міжн. наук.-практ. конф-ції (07–15 грудня 2011 р.). – Серія : Педагогічні науки. – Перемишль : «Nauka i studia». – 2011. – Том 17. – С. 13–15.

14. Ісаєва С. Томас Гордон про неформальну освіту батьків / С. Ісаєва // Імідж сучасного педагога. – № 4 (123). – Полтава : Полтав. обл. ін-т післядипл. освіти ім. М. В. Остроградського. – 2012. – С. 21–23.

15. Ісаєва С. Біографічне дослідження життєвого шляху американського вченого-гуманіста Томаса Гордона / С. Ісаєва // Международное сотрудничество в образовании в условиях глобализации : междун. научно-практ. конференция (13–15 сентября 2012 г.), Алушта - Форос. – Симферополь : Апрель. – 2012. – С. 159–166.

16. Ісаєва С. Томас Гордон як прихильник американської реформаторської педагогіки / С. Ісаєва // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : темат. випуск. – Додаток 1 до Вип. 31. – Том VI (48). – Київ : Гнозис ; Гуманітарн. вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – 2013. – С. 61–68.

17. Ісаєва С. Томас Гордон як представник американської комунікативної педагогіки / С. Ісаєва // Становлення сучасної науки – 2013 : мат-ли XI Міжн. наук.-практ. конф-ції (27 вересня – 05 жовтня 2013 р.). – Том 7. – Серія : Педагогіка. – Прага : вид-во «Education and Science». – 2013 – С. 75–77.

Публікації у збірниках матеріалів науково-практичних семінарів

18. Ісаєва С. Підходи до спілкування з обдарованою дитиною в дискурсі педагогічних ідей Томаса Гордона / С. Ісаєва // Структура особистості обдарованої дитини у віковому вимірі : мат-ли Всеукр. наук.-практ. сем-ру (20 жовтня 2010 р.). – Київ : НАПН України, Ін-т обдаров. дитини. – 2010. – С. 83–87.

19. Ісаєва С. Томас Гордон як засновник асоціації «Гордон Трейнінг Ієтернешенел» / С. Ісаєва // Педагогічна компаративістика – 2014: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст : мат-ли наук.-практ. семінару (5 червня 2014 р.). – Київ : Педагогічна думка. – 2014. – С. 32–34.

АНОТАЦІЯ

Исаева С. Д. Комунікативна педагогіка у науковій спадщині американського вченого Томаса Гордона (1918-2002 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. – Суми, 2015.

Дисертаційну роботу присвячено з'ясуванню особливостей професійно-педагогічного становлення Томаса Гордона, теоретичних та методичних засад його комунікативної педагогіки, можливостей застосування ідей американського вченого в українському освітньому просторі.

Здійснено біографічне дослідження професійно-педагогічного становлення Томаса Гордона та висвітлено контекстуальні чинники розвитку його комунікативної педагогіки. Виявлено концептуальні засади комунікативної педагогіки Томаса Гордона. Визначено методичні засади підготовки вчителів та батьків до ефективного спілкування. Схарактеризовано механізми міжнародного поширення ідей вченого на основі діяльності асоціації «Гордон Трейнінг Інтернешенел». Окреслено перспективи застосування досліджуваних педагогічних ідей в українському освітньому просторі.

Ключові слова: Томас Гордон, американський вчений, біографічне дослідження, наукова спадщина, комунікативна педагогіка, підготовка вчителя, комунікативні стратегії, безпрограшне розв'язання конфліктів.

Исаева С. Д. Коммуникативная педагогика в научном наследии американского ученого Томаса Гордона (1918-2002 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Сумской государственной педагогической университет имени А. С. Макаренко. – Сумы, 2015.

Диссертационная работа посвящена выяснению особенностей профессионально-педагогического становления Томаса Гордона, теоретических и методических основ его коммуникативной педагогики, возможностей применения идей американского ученого в украинском образовательном пространстве.

Осуществлено биографическое исследование профессионально-педагогического становления Томаса Гордона и освещены контекстуальные факторы развития его коммуникативной педагогики. Выявлены концептуальные основы коммуникативной педагогики Томаса Гордона. Определены методические основы подготовки учителей и родителей к эффективному общению. Охарактеризованы механизмы международного распространения идей Томаса Гордона на основе деятельности ассоциации «Гордон Трейнинг Интернешенел». Очерчены перспективы применения исследуемых педагогических идей в украинском образовательном пространстве.

Ключевые слова: Томас Гордон, американский ученый, биографическое исследование, научное наследие, коммуникативная педагогика, подготовка учителя, коммуникативные стратегии, беспроеигрышное решение конфликтов.

Isaieva S. D. Communicative pedagogy in the scientific heritage of the American scientist Thomas Gordon (1918–2002). – On the rights of manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Science: Speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University. – Sumy, 2015.

The thesis is devoted to finding out the peculiarities of Thomas Gordon's professional and pedagogical formation, theoretical and methodological principles of his communicative pedagogy, the opportunities of putting American scientist's ideas into practice in Ukrainian educational space.

Biographical research of Thomas Gordon's professional and pedagogical formation has been carried out, the contextual factors of his communicative pedagogy have been covered. The conceptual foundations of communicative pedagogy of Thomas Gordon have been revealed. Methodical principles of teachers and parents training for effective communication have been determined. The mechanisms of international dissemination of Thomas Gordon's ideas based on the activity of 'Gordon Training International' association have been described. Prospects of use of pedagogical ideas in Ukrainian educational space have been outlined.

The main principle of Thomas Gordon's pedagogy is an interactive way of knowing the world, which is realized within communicative activities through which any views and opinions are transferred to the partner, and his reflection on the expressed opinion is perceived that helps enrich the experience of interpersonal interaction.

The concept, based on Thomas Gordon's communicative pedagogy, according to which a child is not the property of parents, and is characterized by his/her own identity, different from his/her parent's identity and is entitled to his/her own life, a unique personality, privacy, independence has been marked.

The main goal of Thomas Gordon's communicative pedagogy has been revealed: child's development, his/her creative potential, rather than subordination to some external ideals or beliefs, alien to his/her nature. Thomas Gordon stresses that it is necessary to create conditions for child's development.

Thomas Gordon's conflict resolution strategy, based on six stepwise algorithm, has been characterized: 1) recognition and definition of conflict; 2) search for possible solutions to the conflict; 3) critical evaluation of solution projects; 4) choice of the most appropriate solutions; 5) examining ways of introducing defined solution; 6) monitoring the results of performed actions.

According to Thomas Gordon's point of view, human qualities such as tolerance, ability to sympathize, capacity to neutralize negative behaviour of the pupils, capacity to teach the pupils to solve their problems independently, should be owned by a teacher. The features of using Thomas Gordon's scientific heritage in the content of pedagogical education in different countries have been studied. The recommendations for implementation of Thomas Gordon's communicative pedagogy ideas in the realities of Ukrainian education have been defined.

Key-words: Thomas Gordon, American scientist, biographical research, scientific heritage, communicative pedagogy, teacher training, communication strategies, win-win conflict resolution.

Підписано до друку 24.04.2015. Формат 60x90/16. Гарн. News Times.
Друк ризогр. Папір офсет. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим.

Надруковано в редакційно-видавничому відділі
СумДПУ імені А.С. Макаренка

40002, м. Суми, вул. Роменська, 87